

املا، ہتھ لکھتے رسم الخط

ایم ایس پنجابی

Course Code Punj-508

ڈاکٹر سونیا اللہ رکھا

اسٹنٹ پروفیسر شعبہ پنجابی

لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی، لاہور

عنوان: رسم الخط تے اوہدی اہمیت

- ☆ رسم الخط عربی زبان دالفظ اے۔
- ☆ رسم الخط دے معنی لکیر، چٹھی، تحریر، دستاویز، دستخط دے نیں۔
- ☆ رسم الخط توں مراد لکھن دا ڈھنگ، تحریر، رسم و کتابت اے۔
- ☆ رسم الخط توں پہلاں انسان جذبات دا اظہار اشاریاں نال کردا۔
- ☆ فیر آوازاں کڈھن لگ پیا۔
- ☆ فیر لکھن واسطے لکیراں نشان بنان لگ پیا۔

انسان ← جذبات دا اظہار

↓
اشارے

↓
آوازاں

↓
لکیراں

↓
تصویراں

← ایس توں تصویری خط بنیا جس نوں ”ہیرو غلفی“ خط کہیا گیا۔

- ☆ رسم الخط پاروں قوماں اپنا اپنا رسم تحریر بنا سکیاں۔
- ☆ حروف تہجی فنئیاں دی ایجاد اے جس پاروں رسم الخط بنیا۔
- ☆ رسم الخط توں بغیر زبان دا وجود نہیں۔ زبان توں بغیر رسم الخط نہیں۔
- ☆ زبان تے رسم الخط لازمی ملزوم۔

رومن رسم الخط:

رومن مشہور رسم الخط اے۔ ایہہ خط قدیم رومن لاطینی زبان لکھن لئی ورتدے سن۔ ایہہ کھپیوں سچے لکھیا جاندا اے۔ ایس خط نال انگریزی توں اڈجرمن، فرانسیسی، اطالوی، ترکی تے کئی دوجیاں زبانان لکھیا جانیاں نیں۔ ایہدے حروف تہجی قدیم یونانی زبان توں ماخوذ نیں۔ جنہاں دی تعداد پہلا 24 سی تے ل تے ۱۱ شامل نہیں سن۔ پرہن شامل نیں تے تعداد ہن 26 اے۔

فارسی رسم الخط:

ایران داسب توں پرانا خط ”مخی“ سی۔ کئی عرصے بعد ایرانیان نے اپنی سہولت لئی اک خط ایجاد کیتا۔ جنہوں ”خط پہلوی“ داناں دتا۔ پہلوی رسم الخط نوں تبدیل کر کے 9 ویں صدی عیسوی وچ فارسی رسم الخط ایجاد کر لیا گیا جس دے حروف تہجی ایہہ سن۔

ا	ب	پ	ت	ث	ج	ث	ح	خ	د	ذ	ر	ز	ژ
س	ش	ص	ض	ط	ظ	ع	غ	ف	ق	ک	گ	ل	م
ن	و	ہ	ء	ی									

(32) نیں فارسی دے حرف جنہاں وچ ٹ۔ ڈ نہیں اے۔

عربی رسم الخط:

عربی رسم الخط بجزیوں کھبیوں لکھیا جاندا اے۔ عربی دے کل حروف تہجی (28) نیں۔ عربی زبان خدائی تحفہ اے تے ایہد ا رسم الخط وجود وچ آؤنا قدرتی گل سی۔ حضرت آدم علیہ السلام نوں اللہ تعالیٰ نے ساریاں زباناں دی کتابت سکھائی۔ حضرت آدم علیہ السلام نے مختلف زباناں دے حروف تہجی وکھو وکھ تختیاں تے لکھ کے اپنی اولاد لئی سانہ لئے۔ طوفان نوح وچ کئی تختیاں گواچ گئیاں۔ اک روایت مطابق ایہناں گواچیاں تختیاں وچوں عربی دی تختی وی سی۔ حضرت اسماعیل علیہ السلام نے وحی اللہ دے اشارے توں ایہہ تختی لہئی تے انج عربی خط دا آغاز ہويا۔ خط عربی دی ابتداء حجاز، یمن، تے مشرق وسطیٰ وچ ہويا۔ حجاز وچ آپ ﷺ پہلی ہستی نے جہاں نے ہجرت توں بعد فن تحریر نوں عام فرمایا انج اسلام دی تبلیغ دی وجہ نال عربی خط ایجاد ہويا۔ عربی زبان دے حروف تہجی:

ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش
ص ض ط ظ ع غ ف ق ک ل م ن

شاہ مکھی رسم الخط:

پنجابی قدیم زبانوں وچوں اک زبان اے جیہڑی شاہ مکھی، دیوناگری، سندھی تے رومن وچ لکھی جاندی اے۔ شاہ مکھی (پاکستانی پنجاب) یعنی مغربی پنجاب دی پنجابی زبان دالکھن دارسم الخط اے۔ جس سے معنی ”شاہ دے مونہوں نکلی زبان دے نیں“ شاہ مکھی لپی عربی تے فارسی رسم الخط توں وجود وچ آئی۔ شاہ مکھی رسم الخط (خط نستعلیق) وچ لکھیا جاند اے جیہڑا اردو وچ ”مستعمل“ اے۔ شاہ مکھی سبجیوں کھبے پاسے لکھی جاندی اے۔ جد کہ گرمکھی کھبوں توں سبے پاسے لکھی جاندی اے۔ شاہ مکھی رسم الخط دیاں لپیاں ”سومیری“ لپی نال ملدیاں نیں۔ سومیری تہذیب مشرق دی قدیم ترین تہذیبیاں وچوں اک اے۔ ایس تہذیب نے آج توں کوئی ست اٹھ ہزار سال پہلا وادی دجلہ تے فرات دی بھنویں دے عظیم کارنامے انجام دتے۔ ایہناں کارنامیاں وچوں سب توں وڈا کارنامہ مشرق دی تاریخ دا پہلا فن تحریر تلاش کرن داسہرا اے۔ سومیری قوم طوفان نوح توں دو تن لکھ سال پہلا اتھے آوے سن۔ ایہناں نے لکھن دافن سب توں پہلا ایجاد کیتا۔ پر ایہناں کولوں حروف تہجی ایجاد نہ ہو سکے۔ ایہناں نے اپنی گل دے اظہار لئی کجھ نشان بنائے فیر آہستہ آہستہ اپنا رسم الخط ایجاد کیتا۔ جنہوں ”خط منخی“ آکھیا گیا۔ شاہ مکھی حروف تہجی دی تعداد 37 اے۔ ایہہ حرف سب توں پہلاں پنجاب دے صوفی شاعراں نے ورتے نیں۔ شاہ مکھی دے حروف تہجی۔

ا	ب	پ	ت	ٹ	ث	ج	چ	ح	خ	د	ڈ	ذ
ر	ڑ	ز	ژ	س	ش	ص	ض	ط	ظ	ع	غ	ف
ق	ک	گ	ل	م	ن	و	ہ	ء	ی	ے	بھ	پھ
تھ	ٹھ	جھ	چھ	دھ	ڈھ	کھ	گھ	لھ	مھ			

اکوجیہی الفاظ والے دو اکھری حرف

ا

ع

ت

ط

ج-ذ-ز

ض-ت-ظ

ح

ہ

ث-س-ص

ک

ق

غ

گ

خ

ف

گور مکھی رسم الخط:

گور مکھی رسم الخط اصل وچ زبان نہیں سگوں رسم الخط داناں اے یعنی لپی داناں۔ گور مکھی رسم الخط دا مطلب اے گورواں دے مونہوں نکلے ہوئی زبان یعنی اوہ زبان جیہڑی گور و صاحبان بولدے سن۔ گور مکھی رسم الخط برہمی خاندان نال تعلق رکھدا اے تے ایہہ سومیری لپی توں اک ہزار سال بعد ایس خطی وچ موجود وچ آئی۔ سکھاں دیاں دو مذہبی کتاباں آدھ گرنٹھ تے رسم گرنٹھ گور مکھی وچ نیں۔ پنجابی نوں گور مکھی دے طور تے ایہناں نال جیہڑا فائدہ ہو یا اوس بارے سلیم خان گی لکھدے نیں:

”پنجابی نوں گور مکھی دے طور تے اپنان نال اک فائدہ ہو یا کہ سکھاں نے ایہدی ترقی لئی تن، من، دھن لادیتا تے اپنے کلچر دی بنیاد گور مکھی اُتے اُساری۔“

گور مکھی رسم الخط وچ سنسکرت دے لفظاں دا زور اے۔ پنجابی زبان دی ترقی لئی گور مکھی تے شاہ مکھی رسم الخط ڈھیر اہمیت دے حامل نیں۔ گور مکھی رسم الخط دو جے گروہ انگد نے ایجاد کیتا۔ گور مکھی دے کل حروف جہاں وچ 38 Gohsonents نیں جد کہ 3 Vowls نیں۔ گور مکھی رسم الخط نوں اعراب توں بغیر لکھن دا تصور نہیں کیتا جاسکدا۔ اعراب یعنی حرکات (Vowls) دے نال ای کسے دی زبان دی لکھائی نوں ٹھیک ڈھنگ نال پڑھیا جاسکدا اے۔ گور مکھی دے کل اعراب 14 نیں۔

عنوان: فن خطاطی تاریخ

- ☆ خطاطی نوں انگریزی وچ Calligraphy کہیا جاندا۔
- ☆ Calligraphy یونانی لفظ قالوس تے گرافوس توں بنیا جس دے معنی سوہنی تے صاف ستھری لکھائی دے نیں۔
- ☆ خطاطی دے فن نوں بطور پیشہ کرن والے خطاط اکھواندے نیں۔
- ☆ دریائے نیل دے کنڈے اُگن والے پیپرس نوں بطور قلم پہلی وار مصر وچ ورتیا گیا۔
- ☆ قلم دی ایجاد نال خط تے خط دی دریافت داریکار ڈسامنے آیا۔
- ☆ سب توں پہلاں خط تصویری ایجاد ہو یا جنہوں یورپی ملکاں نے ”ہیروغلفی“ خط داناں دتا۔

هیر و غلطی خط (تصویری خط)

ایہدیای تن قسماں

(i) تصویر نویسی

ہیرا طقی خط

دیہو طقی خط

کر سینی خط

مخی خط

آرامی خط

خط قبطنی

ایرانی خط

یونانی خط

حمیری خط

خط کوفی ← عربی خط

(ii) خیال نویسی

(iii) صورت نویسی

عنوان: پنجابی املاء دے اصول

- ☆ بائیاں آوازاں اُتے کوئی علامت نہیں پانی۔
- ☆ گ یا کھ دی تھاں غ یا ح نہیں۔
- ☆ الٹاویں ل اُتے گول جرم پانی۔
- ☆ اوہ اکھر جیہدے تے کوئی علامت نہ ہوئے زیر پڑھیا جاندا اے۔
- ☆ جیہڑے لفظ دوواری بولنے ہوں شد پانی
- ☆ ن لفظ تے وچکار تے ’ن‘ لفظ دے اخیر تے لایا جائے۔
- ☆ عربی ولوں آئے اکھر اُسے طرحاں لکھے بولے جان۔

عنوان: خطاطی دے ادوار

خطاطی دے چھ دور نیں۔

(1) پہلا دور (1022ء-712ء)

- ☆ ایہ دور محمد بن قاسم توں لے کے سلطان محمود غزنوی دے صبح لاہور تیکر محدود اے۔
- ☆ اوس ویلے خط اسلامی قرآنی مخطوطات تے عمارتاں تیکر سی۔
- ☆ اوس ویلے خط کوئی پرچلت سی۔

(2) دو جادور (1526ء-1022ء)

- ☆ ایہہ دور دسویں توں پندرہویں صدی تے محدوداے۔
- ☆ لاہور وچ خطاطی وسط ایشیائی اثرات پاروں آئی۔
- ☆ خطاطی قرانی کتابت لئی مستعمل سی۔

(3) تیر جادور (1707ء-1526ء)

- ☆ ایہہ دور پہلے مغل بادشاہ بابر دی فتح توں لے کے اورنگ زیب دی وفات تیکر محدوداے۔
- ☆ اوس ویلے اسلامی خطوطی عروج تے سی۔
- ☆ بابر اورنگ زیب، بہادر شاہ ظفر اعلیٰ درجے دے خطاط سن۔
- ☆ مغل بادشاہ خطاطاں نوں خراج تحسین پیش کردے۔

(4) چوتھا دور (1857ء-1707ء)

- ☆ ایہہ دور انگریزاں دے قبضے تیکر مکر اے۔
- ☆ سیاسی ابتری پاروں خطاطی ول گوہ نہ ہو یا۔
- ☆ اوس ویلے ایرانی خطوطی دا ڈھیر اثر ایس خطے وچ پیا۔

(5) پنجواں دور (1857ء-1947ء)

☆ ایس دور وچ برصغیر وچ قرآنی خطاطی کجھ شہراں تیکر محدود رہی۔

☆ لاہور تے دہلی قابل ذکر نہیں۔

☆ ایس دور وچ خطاطی عروج تے رہی۔

(6) چھیواں دور (1947ء-1995ء)

☆ پاکستان بنن توں بعد دہلی تے دوجے کئی علاقیاں توں خطاط پاکستان ہجرت کر آئے۔

☆ لاہور طرز نستعلیق نوں عبد الحمید نے پروان دتا۔

☆ 85 خطاطاں نے قرآنی خطاطی نوں روزگار ذریعہ بنایا۔

☆ ایہہ سلسلہ ابراہیم غزنوی توں شروع ہو کے خورشید عالم تے مکدا اے۔